

1.2.2021

Kestävyyspaneelin lausunto Ympäristövaliokunnalle Valtioneuvoston selonteosta (VNS 6/2020 vp) koskien Suomen kestävän kasvun ohjelmaa

Yleistä

EU tarjoaa jäsenmailleen elpymispakettinsa osana rahoituksen vuosille 2021-2023 edistää kestävästä kasvusta. Elpymispaketti on rakennettu vauhdittamaan elpymistä koronapandemian aiheuttamasta yhteiskunnallisesta kriisistä osana vihreän talouden ohjelmaa. Tämä tarjoaa merkittävän mahdollisuuden ja samalla asettaa velvollisuuden edistää vihreän talouden siirtymää Suomessa.

Tavoitteiden toteutumisen seuranta

Suomen kestävän kasvun ohjelma on huolella tehty ja valitut kriteerit ovat pääsääntöisesti hyviä, kuten huomio ratkaisuihin, joilla on vaikutuksia myös pitkällä aikavälillä ja jotka tuottavat yhteishyötyjä sekä tuet, jotka edistävät investointeja henkiseen pääomaan. Keskinäiskytkenä ja samansuuntaisuus eri vipuvoimissa (yksityinen-julkinen) on myös huomioitu. Suomen talouden toipumiselle on ennustettu hyviä mahdollisuuksia ja nyt onkin tärkeää huolehtia siitä, että ohjelman toimeenpano tulee edistämään talouden toipumista ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväällä tavalla. Tätä varten on tärkeää, että osaksi ohjelmaa rakennetaan seurantamittareiden kehittäminen ja käyttö. Mittareita ei ole selonteossa vielä esitetty. Mittarit tulisi laatia siten, että ne ottavat huomioon eri kestävyysnäkökulmat ja vuorovaikutukset näiden välillä.

Talous keskiössä

Fokusointi talouskasvuun jättää huomiotta kestävyysluonnonvaraperustan. Talouden kasvu otetaan selonteossa kyseenalaistamatta tavoitteeksi, jolloin talouskasvun ristiriidat ekologisen kestävyysluonnon kanssa ja mahdollinen sosiaalinen eriarvoistuminen jäävät maton alle lakaistuksi. Selonteon fokus on perinteisten talousmittareiden luomassa kokonaiskuvassa ([Kestävyyspaneelin 6 polkua –julkaisu](#)), jossa korostuu näkemys BKT:n kasvusta hyvinvoinnin edellytyksenä. Kasvun jakautumiseen ei juurikaan kiinnitetä huomiota, vaikka yhteiskunnallinen kokonaishyvinvointi voi jopa heikentyä, mikäli tuloerot kasvavat ([Kestävyyspaneelin blogi: suuret tuloerot heikentävät talouskasvua](#)) ja haavoittuvimmat ryhmät jäävät osattomiksi kasvun hedelmistä. Positiivisena selonteossa ovat monet hyvät mahdollisuudet siirtymälle kohti kestävästä taloudesta. Esimerkiksi siirtymä pois turpeen poltosta voi huomattavasti helpottaa esitettyjen mekanismien, kuten oikeudenmukaisen siirtymän rahaston (JTF) avulla.

Tukien kohdentaminen

Yritysten mittava tukeminen (s. 12) tarkoittaa myös kohdentamatonta tukemista. Akuutissa kriisivaiheessa ei ymmärrettävästi kyetty valitsemaan tuen saajia riittävästi ympäristöperustein tai edessä olevan talouden rakennemuutoksen huomioiden. Jatkossa tarkempi valikointi (esim. kiertotaloutta tukevat korjauspalvelut, jakamistalouden uusi yritystoiminta) on välttämätöntä talouden kestävän uudistumisen varmentamiseksi. Esimerkiksi lisätalousarvioiden kohdalla (s. 23) on ilmeistä, että hiilineutraaliustavoite on herkästi ristiriidassa pahiten kärsineiden alojen tukemista koskevan tavoitteen kanssa, sillä osa pahasti kärsineistä aloista, kuten lentoliikenne, ovat myös hiili-intensiivisiä aloja.

Kansainvälistä kilpailukykyä kehitettäessä on huomio kiinnitettävä myös yritysten toiminnan vastuullisuuteen ja ympäristöjalanjälkeen. Yritysten osalta tavoitteena pidetään liikevaihdon kasvua (s. 39),

eikä kestäväää kasvua, jolloin syntyy erityinen paine sille, että yritykset toimisivat pelkästään kestävyyttä edistävillä toimialoilla. Esimerkiksi, luontomatkailun näkeminen automaattisesti kestäväänä (s. 39) ei ole perusteltua, sillä herkkiin luontokohteisiin suuntautuva turistipaine lisää ympäristöriskejä. Matkailun perustuminen pahiten ympäristöä kuormittavaan liikkumismuotoon eli lentämiseen sivuutetaan kokonaan selonteossa. Oletus siitä, että kestäväää matkailua tukevien toimien vaikuttavuus lisääntyy tasapuolisella alueellisella kohdentamisella (s. 40) on kyseenalainen.

Sen sijaan esim. luontopohjaiset sosiaali- ja terveyshuollon ratkaisut tarjoavat mahdollisuuksia miljardiluokan säästöihin (painopiste 6). Koronapandemian aikana esiin noussut lähiluonnon virkistyskäyttö on esimerkki näistä mahdollisuuksista.

Aihealueiden yhteydet

Eri aihealueiden tarkka erottelu on osin keinotekoista ja voi johtaa toisiaan korville lyöviin lopputuloksiin. Esimerkiksi RRF-välineen kohdalla (esim. s. 17) on määriteltä tarkat prosenttiosuudet vihreän kehityksen (37%) ja digitalisaation (20%) tukemiseen. Digitalisaatio voi olla keskeinen keino vihreän siirtymän toteutuksessa, jolloin näitä ei ole mielekästä käsitellä erillisinä. Toisaalta riskinä on, että digitalisaatiota voidaan toteuttaa myös ympäristöä tehokkaasti tuhoavalla tavalla. Tämä ilmenee myös investointien osalta.

Lisäpanostus digitaalista siirtymää sekä vihreää taloutta tukevien kasvuyritysten innovaatorahoitukseen on myönteistä (s. 26). Näiden rahoitusten osalta olisi kuitenkin tarpeen pontevampi linjaus siitä, että TKI-toiminnassa lisäpanoksia ei myönnetä muuhun kuin vihreää siirtymää tukevaan toimintaan.

Kaiken kaikkiaan Kestävyyspaneeli haluaa korostaa systeemistä lähestymistapaa kestäväan kasvun ymmärtämisessä ja sen ohjaamisessa. Kehitystä on totuttu ohjaamaan erillisiä tavoitteita asettamalla. Käytännössä maailma kuitenkin muuttuu toisiinsa kietoutuneiden järjestelmien ja kansalaisten toiminnan kautta. Siksi yhteisvaikutuksiin pureutuminen on muutoksen keskeinen väline (kts. kuva alla, Kestävyyspaneelin 6 polkua julkaisu). Tämä selkeyttäisi rahoitusten kohdentamista ja auttaisi ehkäisemään ei-toivottuja vaikutuksia ympäristön tilaan.

Kuva 1. Kestävyysmurroksen etenemisen askeleet Suomelle (Kestävyyspaneelin 6 polkua –julkaisu 2020, s. 2)

Vihreällä taloudella tartuttava ilmastoa laajemmin ympäristöhaasteisiin

Selonteon painotus vihreällä taloudella käsiteltävinä ympäristökysymyksinä painottuu vahvasti ilmastomuutokseen. Luonnon monimuotoisuuden käsittely jää selonteossa selvästi ilmasto- ja energiakysymysten varjoon, vaikka kyseessä on vähintään ilmastomuutoksen veroinen ympäristöongelma. Painopisteessä 2 (s. 29) mainitaan Suomen tavoitteeksi pysäyttää luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen vuoteen 2030 mennessä. Pääministeri Marinin hallitusohjelmassa (tavoite 5) tällaista tavoitevuotta ei kuitenkaan mainita, ja tosiasiaa Suomi oli sitoutunut luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen pysäyttämiseen jo vuoteen 2020 mennessä. Tätä tavoitetta ei saavutettu.

Linjaus siitä, että ihmistoiminnalla heikennettyjen alueiden kunnostus tähtää taloudelliseen toimintaan, sulkee pois merkittävän mahdollisuuden ympäristöhyötyjen tuottamiseen ennallistamalla alueita luonnontilaisen kaltaisiksi (s. 34). Myös resurssitehokkuus jää yksittäisten mainintojen varaan (esim. s. 27) ja luonnonvarojen kokonaiskäytön absoluuttisen lisääntymisen riskiä ei mainita lainkaan, vaikka tämä on ilmeinen resurssitehokkuuden kasvun riski.

Koulutuksessa panostus myös ammattitasolle ja tutkimuksessa yhteistoiminnallisuuteen

Koulutuksen osalta todetaan realistisesti vihreän siirtymän tuoma uuden osaamisen tarve. Oppiminen ja osaaminen nähdään kapean välineellisesti vain taloudellisen kestävyuden näkökulmasta, sivuuttaen osaamisen ja oppimisen arvo osallisuudessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa. Painotus korkeakoulutukseen voi johtaa haavoittuvimpien ryhmien syvenevään syrjäytymiseen, ellei myös muuta kuin korkeakoulutusta kehitetä, kuten ammatti- ja uudelleen koulutusta. Kaikilla koulutusasteilla pitäisi vahvistaa kestävä kehityksen opetusta ja koulutusta erityisesti systeemiseen ajatteluun, jonka varaan kokonaiskestävät ratkaisut ja järjestelmämurrokset rakentuvat (Kestävyyspaneelin 6 polkua julkaisu).

Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamissa tutkimushankkeissa on tieteidenvälisesti ja yhdessä yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa lähdetty ratkaisemaan isoja kestävyyshaasteita vihreä siirtymä ja digitalisaatio mukaan lukien (STN-hankkeet). Näissä hankkeissa luodaan uusia kumppanuuksia ja uudenlaista osaamista, pieniä innovaatiokeskittymiä ja osaamisklustereita. Panostuksia järjestelmätason murrosten (ruoka-, energia-, kaupunkimurros) tutkimiseen tulee määrätietoisesti jatkaa ja yhteistyötä yritysten kanssa lisätä nykyisestä muutosten vauhdittamiseksi.

Työn sisällön uudistaminen

On nähtävä, että talouden rakennemuutos edellyttää väistämättä muutoksia työmarkkinoissa. Painopisteessä 5 voisi tuoda esiin sen, että kaikki työ ei ole ympäristön näkökulmasta kestävä. Ympäristölle haitallisen työn poistuminen on toivottavaa ja kestävä kehitys mukaista. Uutta työtä voidaan synnyttää luomalla taloudellista toimeliaisuutta kestävien tuotteiden ja palvelujen tuottamiseksi (Kestävyyspaneelin 6 polkua julkaisu). Uudet julkisen ja yksityisen yhteistyöhön perustuvat palveluiden liiketoimintamallit voivat tukea biokiertoa ja mahdollistaa myös heikommin työllistyvien pääsyn työmarkkinoille. Sektoreiden rakenteellisia murroksia, voi myös edesauttaa tukemalla häviävien alojen työntekijöiden uudelleen koulutusta ja siten edesauttaa uusien (kestävämpien) työpaikkojen luomista.

Huomio teknisiä ratkaisuja laajemmaksi

Energiajärjestelmän murrosta koskeva toimenpiteiden lista on kattava. Huomio kiinnitetään ensisijaisesti energiamurroksen tekniseen toteutukseen. On huomattava, että nopeasti toteutettavalla murroksella on huomattavia myönteisiä ja kielteisiä sosiaalisia ja alueellisia vaikutuksia (muitakin kuin turpeen energiakäytön vähentäminen ja lopettaminen). Sosiaalinen hyväksyttävyyys ja oikeudenmukaisuus on pidettävä näkökulmina mukana kaikessa kehitystyössä läpileikkaavana, eikä erillisenä oikeudenmukaisuusrahaston toimenpiteenä tarkasteltavana asiana. Murrosten sosiaalinen kestävyys ja

oikeudenmukaisuus edellyttävät myös ihmisten vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuuden huomioimista päätöksenteossa.

Lopuksi: Kunnianhimo taso

Suomi voisi ottaa huomattavasti kunnianhimoisemman tavoitteenasettelun siitä, että elvytys suunnataan kokonaisuudessaan ympäristön kannalta kestävästi. Nyt esimerkiksi REACT-EU välineen rahoituksesta voisi kohdistua ilmaston kannalta haitalliseen toimintaan periaatteessa jopa 75%, kun vain neljännes rahoituksesta on korvamerkitty ilmastoperustaiseksi. Koska elvytyksen yleistavoitteena on korostettu vihreää siirtymää, olisi perusteltua ottaa se jämäkästi kaiken elvytyksen tavoitteeksi. Tällä Suomi pystyisi profiloitumaan kansainväliseksi suunnannäyttäjäksi, ja houkuttelemaan parhaita osaajia ja kirittämään innovaatioita.

Kestävyyspaneelin 6 polkua –julkaisu 2020. https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polkua-kestavyteen_julkaisu2020.pdf

Suuret tuloerot heikentävät talouskasvua. Kestävyyspaneelin blogi 27.11.2020. <https://www.kestavyyspaneeli.fi/2020/11/27/suuret-tuloerot-heikentavat-talouskasvua/>